

*До спеціалізованої вченої ради Д 26.501.01
Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»
провул. Несторівський, 4, Київ – 0453*

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора Гусарєва
Станіслава Дмитровича на дисертацію Тихомирова Олександра
Олександровича на тему «Інформаційні права людини: теоретико-
правова концептуалізація», поданої на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук за спеціальністю – 12.00.01 – теорія та історія
держави і права; історія політичних і правових учень**

Актуальність теми. Актуальність, важливість і необхідність досліджень прав людини, зокрема й інформаційних прав, не викликає сумнівів, оскільки права людини є основоположними проявами справедливості, гідності та свободи, що повинні бути гарантовані для кожної особи незалежно від її походження, статусу чи переконань.

Сучасні наукові дослідження прав людини спрямовані на: розуміння сучасних викликів та загроз для прав людини, таких як дискримінація, насильство, обмеження свободи слова та інших основних свобод; розробку та вдосконалення законодавства та політики, що забезпечують захист прав людини, зокрема, аналіз ефективності правових механізмів та режимів, моніторинг захисту прав у різних країнах та регіонах, а також розробку рекомендацій для покращення національних правових систем; підвищення свідомості громадськості щодо важливості прав людини та їхнього захисту, що охоплює освітні кампанії, вивчення громадської думки та вплив на формування правозахисних інституцій та організацій.

Особливого значення такі дослідження набувають в період сучасних інформаційних трансформацій, коли швидкість зміни, доступність даних та їх обробка є ключовими факторами для прогресу в різних сферах суспільства, а зростання обсягів інформації, що генерується та розповсюджується, вимагає постійного оновлення підходів до її аналізу, інтерпретації та використання.

З розвитком технологій штучного інтелекту, обробки великих масивів даних та інших інформаційних технологій, спостерігається постійне вдосконалення методів та інструментів для обробки та аналізу наукової інформації, що відкриває нові перспективи для дослідників у виявленні складних закономірностей та розробці нових наукових підходів до розв'язання актуальних проблем забезпечення прав людини.

Окрім того, для України в умовах війни захист прав людини стає ключовим напрямом діяльності як вітчизняних органів державної влади, громадських інституцій, міжнародних інституцій для забезпечення справедливості та відповідальності за вчинені злочини, їх судового розслідування та переслідування військових злочинців, відновлення довіри до правосуддя, сприяння мирному врегулюванню конфліктів та побудові стійкого миру та безпеки.

Отже, юридичні наукові дослідження інформаційних прав людини є невід'ємною складовою сучасного дослідницького діалогу. Між тим, незважаючи на величезний науковий доробок вітчизняних та зарубіжних учених, присвячених багатьом аспектам формування і розвитку прав людини в інформаційному просторі, слід погодитися з автором, що «за відсутності теоретико-правової моделі інформаційних прав людини як в теорії права, так і в галузевих юридичних науках, їх дослідження здійснюється переважно фрагментарно – у зв'язку з вирішенням конкретних актуальних проблем правового регулювання інформаційних відносин, у контексті забезпечення й захисту окремих прав людини на різних етапах інформатизації, зокрема в умовах цифрової трансформації».

Крім того доцільно наголосити, що робота О.О. Тихомирова виконана відповідно таким напрямам Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 рр. як «Правові механізми забезпечення і захисту прав та свобод людини», «Удосконалення національної правової системи та її адаптації до європейського права», «Правове забезпечення інформаційної сфери», «Правове забезпечення у сфері цифрової трансформації», а також в межах проблематики науково-дослідної роботи «Проблеми юридичної відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері в умовах формування інформаційного суспільства» Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України».

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість положень, що визначають актуальність теми, повною мірою узгоджуються з загальнотеоретичним характером дослідження, який кореспондується з метою і колом задач дисертаційної роботи, сформульованих автором, а також з чітким визначенням об'єкту і предмету дослідження.

Вагоме значення для загальнотеоретичного осмислення цієї складної проблематики є обґрунтування, аналіз та використання автором методології дослідження, яка ґрунтується на загальнометодологічних і наукознавчих положеннях юридичної науки та міждисциплінарному позиціонуванні предмета дослідження, і охоплює: філософсько-правові засади, зокрема положення аксіології, феноменології, антропології, гносеології, герменевтики, праксеології права; теоретико-правові засади, насамперед властиві сучасним природно-правовому, позитивістському, соціологічному, інтегративному праворозумінню; принципи наукового пізнання (усебічності, науковості, історизму); методологічні підходи (діяльнісний, системний, функціональний, аксіологічний, герменевтичний, компаративний), а також окремі наукові методи.

Належною для рівня докторської дисертації є й джерельна база наукового дослідження О.О. Тихомирова, яку складають міжнародно-правові документи, національне законодавство України, нормативно-правові акти зарубіжних країн. наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених-юристів, філософів, матеріали науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів тощо.

Необхідний рівень обґрунтованості сформульованих наукових положень, висновків і рекомендацій у дисертації спирається на усі зазначені вище складові в їх сукупності.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження. Звертає на себе увагу чітка постановка задач дисертації, що дає змогу аргументувати не лише логічну послідовність цього дослідження, а й його спрямування на отримання обґрунтованих та змістовних результатів і висновків.

Новизну наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації визначає насамперед те, що запропонована робота є одним із перших у вітчизняній загальній теорії права дослідженням, спрямованим на теоретико-правову концептуалізацію інформаційних прав людини, в якому розглянуто стан юридичних наукових досліджень сфери інформаційних прав людини, здійснено формування методології дослідження, виявлено еволюційні особливості інформаційних прав людини, на плюралістичних засадах праворозуміння та прав людини сформовано як теоретичну конструкцію інформаційних прав людини, так й на її основі розглянуто питання їх цифровізації, меж і обмежень, «правосуб'єктності» штучного інтелекту, інформаційної правової культури та безпеки, інформаційних деліктів та юридичної відповідальності в сфері інформаційних прав людини, а також проаналізовано міжнародний та вітчизняний досвід визначення перспектив розвитку інформаційних прав людини.

За аналогією з алгоритмом європейського розуміння верховенства права, теоретико-правова концептуалізація інформаційних прав людини

реалізована у дисертації як процес теоретичного осмислення змін у правах людини в контексті розвитку інформаційного суспільства, результатом якого є авторська репрезентація основних узгоджених між собою наукових положень, що розкривають зміст сучасного розуміння інформаційних прав людини, і характеризують їх новизну а саме:

1. В площині генези інформаційних прав людини виокремлення та обґрунтування:

- шляхів становлення інформаційних прав людини, що охоплюють як загальні тенденції розвитку прав людини, що в сучасності ведуть до їх «глобалізації», «колективізації», «інформатизації», так й тенденції практичної юриспруденції, зумовлені необхідністю вирішення актуальних проблем інформаційних відносин, внаслідок яких відбувається юридична деталізація інформаційних прав людини, а також тенденції розвитку правової науки під впливом науково-технічного прогресу в галузі інформаційних технологій та становлення глобального інформаційного суспільства, зокрема формування інформаційного права, міждисциплінарних галузей соціогуманітарної інформології та безпекознавства;

- на підставі розмежування визнанням на рівні ООН «свободи інформації» як «основного права людини» і «критерію усіх видів свободи», що відбулося в середині минулого століття виокремлення таких періодів розвитку інформаційних прав людини як формування базисних засад інформаційних прав людини – основних прав людини з первинною інформаційною природою (права на свободу вираження поглядів і переконань, права на приватність) та з початку XXI століття, відзначається виняткова технологічна залежність інформаційних прав людини та у відповідності до віх розвитку інформатизаційних процесів у генезі інформаційних прав людини можна виділяти «концептуалізацію соціальної інформатизації», «інтернетизацію» та поточну стадію – «цифровізацію».

2. Належне обґрунтування та реалізацію доцільності та необхідності сприйняття інформаційних прав з позицій плюралізму підходів до праворозуміння, кожний з яких розриває притаманні йому їх характеристики:

- природно-правовий підхід орієнтує на з'ясування невідчужуваності та органічності утворення і розвитку інформаційних прав, в першу чергу, як проявів фундаментальних правових цінностей – життя, свободи, гідності, рівності, справедливості, автономності в інформаційній сфері;

- позитивістський підхід характеризує інформаційні права людини через їх закріплення в об'єктивному праві, дає уявлення про юридичні механізми і режими їх гарантування, забезпечення, захисту;

- соціологічний підхід виявляє підвалини виникнення, становлення та розвитку інформаційних прав людини в контексті їх нерозривній єдності із суспільними відносинами і зумовленості різноманітними соціальними умовами, факторами, чинниками.

Плюралістичне осмислення інформаційних прав людини надало можливість представити в дисертації їх багатоаспектну інтерпретацію у: феноменологічному аспекті – як правового феномену; антропологічному – результату еволюції людини в інформаційну епоху; аксіологічному – правової цінності в інформаційному суспільстві; соціологічному - основи інформаційної форми суспільних відносин; природно-правовому – невід'ємне від людини правове благо; структурному – складного комплексу системи прав людини; формально-юридичному – сукупності закріплених в законодавстві інформаційних можливостей людини; безпековому - системи гарантій, механізмів стримування і захисту, засобів і заходів попередження загроз соціальній взаємодії і таке інше.

3. Розгляд автором ролі та призначення інформаційних прав в контексті різних поколінь прав людини дозволив виявити дуальність їх визнання та ролі як, з одного боку, фундаментальних прав людини, а з іншого – як інструментальних прав, призначених забезпечувати інші права людини.

Розрізнення інформаційних прав за цим критерієм є важливим для їх осмислення, але здебільшого відносним. Одне й те саме право у фокусах різних систем – прав людини, соціальних цінностей, пріоритетів майбутнього, юридичних механізмів, засобів безпеки тощо може мати як фундаментальне, так і інструментальне значення (с.164).

4. Заслуговує на підтримку положення дисертації, що стосуються правових властивостей «інформації» узагальненого критерію наукового виокремлення комплексу інформаційних прав людини та їх своєрідності, який поєднує різні форми інформаційних домагань, зокрема щодо: власне інформації, що перетворюється у знання; отримання та обмеження доступу до неї; інформаційних ресурсів, технологій, систем; інформаційних продуктів і послуг; інформаційного розвитку людини тощо.

До таких властивостей «інформації» в дисертації віднесено: нематеріальність (ціннісна самостійність інформації відносно носія); суб'єктивний характер (зумовленість інформації інтелектуальною діяльністю); кількісна вимірюваність; можливість безвратного багаторазового використання; невід'ємність від суб'єкта (інформацію неможливо вилучити у суб'єкта, який її створив, передав, отримав тощо); здатність до легкого відтворення, копіювання, збереження; необхідність об'єктивації для включення в правовий обіг (у формі відомостей про навколишній світ, зокрема про явища, події, процеси).

Це дає підстави для визнання права людини на інформацію системоутворюючим чинником комплексу інформаційних прав в епоху інформатизації (с. 432), а відповідно права на доступ до Інтернету відносно самостійно його складової – цифрових прав в умовах цифрових трансформацій (с. 433).

5. Послідовною реалізацією застосування позитивістського підходу до концептуалізації інформаційних прав людини слід визнати спробу автора на основі аналізу міжнародного права виокремити такі шляхи їх розвитку:

- визнання фундаментальних інформаційних прав (права людини на вільне вираження поглядів і переконань, на приватність, на освіту);
- розширення змісту таких прав людини таких як право на свободу інформації і комунікації, право на приватність, право на індивідуальність й самовизначення, право на розвиток та інших;
- формування новітніх інформаційних прав людини, пов'язаних з доступом до технологій або зумовлених новими вимогами безпеки й захисту.

6. Важливим для розуміння змін у традиційних уявленнях відносно поколінь прав людини в умовах становлення глобального інформаційного суспільства є висновок щодо значення інформаційних прав людини для своєрідної консолідації уявлень про права людини та універсалізації їх реалізації, оскільки реалізація прав людини всіх поколінь значною мірою набуває колективного характеру, притаманного третьому поколінню, а також науково-технологічної зумовленості, властивої правам четвертого покоління.

7. Обґрунтовано взаємозалежність і взаємозумовленість інформаційних прав та інформаційних обов'язків. Розуміння інформаційних обов'язків як правової вимоги, вияву юридичної відповідальності, на справедливу думку автора, наповнює концепцію інформаційних прав людини ідеями необхідності дотримання балансу інформаційних прав та інформаційних обов'язків в суспільстві, усвідомлення меж і обмежень інформаційних прав, встановлення зв'язків між правами та обов'язками у вигляді інформаційних правовідносин, інтерпретацією інформаційних деліктів як фактів невиконання або недотримання інформаційних обов'язків, що зумовлюють настання юридичної відповідальності, конкретизації правових механізмів забезпечення, захисту інформаційних прав, їх реалізації, розподілу інформаційних обов'язків на «м'які» та «жорсткі», в залежності від їх призначення в цих механізмах.

8. Значимими для сучасного етапу розвитку вітчизняної юридичної науки і, насамперед, теорії права, є висновки дисертанта стосовно тлумачення цифрових прав як сучасної генерації інформаційних прав

людини, авторський варіант структури і наповнення каталогу цифрових прав людини; обґрунтування необхідності дотримання принципу людиноцентричності та пріоритетності прав людини у вирішенні проблем правового регулювання штучного інтелекту, передусім щодо визнання його «правосуб'єктності»;

9. Одним із результатів розв'язання поставлених завдань та логічним завершенням здійснених наукових пошуків у сфері предмету дисертації є авторські визначення понять «інформаційні права людини», «інформаційні обов'язки людини», «цифрові права людини», «інформаційно-правова культура», «інформаційна гігієна», «інформаційний делікт» та інші.

Потрібно відзначити, що всі елементи наукової новизни сформульовано достатньо коректно, з необхідним обґрунтуванням і розкриттям в тексті дисертації, відповідають встановленим нормативним вимогам, які ставляться перед докторськими дисертаціями.

Оцінка змісту та завершеності дисертації.

Вступ до дисертації присвячено обґрунтуванню вибору теми дослідження, визначенню ступеню розробки теми, окресленню зв'язків роботи з науковими програмами, формулюванню мети, завдань, об'єкту і предмету дослідження, характеристиці його методології, опису наукової новизни, практичного значення та апробації отриманих результатів (с. 32-45).

У першому розділі дисертаційної роботи розглянуто стан досліджень сфери інформаційних прав людини в українській правовій науці (с. 46-59), охарактеризовано теоретичні засади, методологію, нормативно-правову та емпіричну базу дослідження прав людини в інформаційному вимірі (с. 59-76), виявлено еволюційні особливості інформаційних прав людини (с. 77-88), а також розкрито значення плюралістичних підходів до праворозуміння та прав людини для їх осмислення (с. 88-101).

Висновки до першого розділу представлено на основі комплексного аналізу наукових, нормативно-правових та інших джерел. Наведені в

дисертації висновки адекватно і в повній мірі висвітлюють результати розв'язання поставлених автором задач (с. 101-106).

Другий розділ дисертації присвячено формуванню теоретичної основи концептуалізації інформаційних прав людини, зокрема: розкрито властивості інформації, які є визначальними для виявлення своєрідності інформаційних прав людини (с. 107-128); подано авторський варіант наукового змісту поняття «інформаційні права людини» у співставленні з їх нормативно-правовим закріпленням в міжнародних стандартах прав людини і законодавстві України та у співвідношення з такими поняттями як «права людини», «право людини на інформацію», «право на інформацію». (с. 129-157); здійснено різноманітні класифікації інформаційних прав людини (с. 158-166); визначено значення поняття «інформаційний обов'язок» для подальшого розвитку концепції інформаційних прав людини (с. 167-181).

Висновки до другого розділу є обґрунтованими і достовірними, відбивають основні положення авторського підходу до теоретичного конструювання концепту інформаційних прав людини (с. 182-188).

У третьому розділі розглядаються найбільш актуальні, за думкою автора, проблеми розвитку інформаційних прав людини в сучасних умовах інформатизації та цифрових трансформацій, які потребують осмислення юридичною наукою, а також нормативно-правового врегулювання. До них віднесено і розглянуто, в першу чергу, цифрові права як комплекс цифрових можливостей людини, що є суттєво важливими для існування і розвитку людини в сучасному світі, складним чином інтегруються в систему прав людини (с. 191-212). Проаналізовано таку традиційну складову доктрини прав людини як їх межі, форми і способи обмеження, визначено особливості прояву у сфері інформаційних прав людини, зокрема в умовах правового режиму воєнного стану в Україні (с. 212-233). Враховуючи стрімкий розвиток цифрових технологій, автор не оминув увагою й правові питання штучного інтелекту, визнання його «правосуб'єктності» та відповідного впливу на права людини (с. 233- 254). Надалі у цьому розділі осмислено

змістове наповнення і шляхи подальшого просування інформаційних прав людини в сучасних умовах на основі аналізу інформаційно-правової культури та такого її базового компоненту як інформаційна гігієна (с. 254-275), а також інформаційної безпеки (с. 275-286).

У висновках до третього розділу на необхідному теоретичному рівні викладено авторські узагальнення стосовно питань, що в ньому розглядалися (с. 286-292).

Четвертий розділ дисертації присвячено представленню результатів подальшої концептуалізації інформаційних прав людини у безпековій площині через встановлення їх зв'язків з поняттями інформаційних деліктів та їх правових детермінант (с. 293-326), а також юридичною відповідальністю (с. 327-365).

У висновках до нього достатньо повно та адекватно сформульовано узагальнюючі положення, що стосуються авторської позиції відносно питань, які розглядалися.

П'ятий розділ дисертаційного дослідження має практично-прогностичний характер та присвячений висвітленню основних напрямів усвідомлення, формування та закріплення в міжнародно-правових та вітчизняних документах перспектив розвитку інформаційних прав людини. У фундамент визначення перспектив людства наприкінці ХХ – початку ХХІ століть обґрунтовано покладено закріплення права на розвиток и Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, а також наступних міжнародно-правових документах (с. 371-385). Надалі в дисертації розкрито особливості закріплення права на розвиток, прав людини та їх забезпечення в міжнародних документах щодо інформаційного суспільства (с. 385-394), а також консолідації шляхів і механізмів забезпечення розвитку людства, прав людини та інформаційного суспільства в епоху цифрової взаємозалежності (с. 394-411). Окрім того в цьому розділі проаналізовано міжнародні основи національних програм розвитку та

особливості їх вітчизняної реалізації, що закріплені у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», Указі Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», Плані відновлення України від наслідків війни (с. 412-420).

У висновках до цього розділу наголошується, що виникнення, подальше формування та юридичне оформлення інформаційних прав людини, їх нових генерацій і проявів є частиною органічного процесу еволюції людства та його суспільної організації, при цьому роль інформаційних прав людини в сучасному стратегічному плануванні можна вважати наскрізною, позаяк вони утворюють систему базових ідей, що відображає найактуальніші потреби і цінності людства, хоча інформаційні права людини власне як самостійний комплекс ще повною мірою не виступають предметом розглянутих документів, програм та ініціатив на рівні ООН і форматів їх національної реалізації (с. 420-422).

У висновках до дисертації достатньо логічно і послідовно сформульовано основні положення дисертаційного дослідження, що надають адекватне уявлення відносно теоретичних і методологічних засад авторського бачення теоретико-правової концептуалізації інформаційних прав людини, особливостей їх існування і розуміння в умовах цифрових трансформацій, а також розвитку в контексті перспектив людства і України (с. 423-447).

Наукове та практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що результати дослідження можуть використовуватися у: науково-дослідній діяльності – для подальших розробок у інформаційній сфері, а також виявлення нових вимірів прав людини в умовах цифрових трансформацій; правотворчій та правозастосовній сферах – для удосконалення нормотворчої, правозастосовної, правоінтерпретаційної діяльності з урахуванням сучасного бачення правового забезпечення прав людини; навчальному процесі – для використання у розробці навчальних

курсів «Філософія права», «Теорія держави і права», «Проблеми теорії держави і права», «Методологія юридичної науки» та ін.

Дискусійні положення та зауваження.

Відзначаючи теоретичну й практичну значимість рецензованої дисертаційної роботи О.О. Тихомирова, необхідно звернути увагу і на наявність дискусійних чи таких, що потребують додаткової аргументації положень, які можуть стати підґрунтям наукової дискусії та напрямами подальшої розробки даної проблеми:

1. Вже з початку ознайомлення з дисертацією звертає на себе увагу оригінальний та ґрунтовний аналіз стану дослідженості інформаційних прав людини та пов'язаних з ними правових явищ в дисертаціях з різних юридичних наук, зокрема, загальної теорії права. Такий аналіз здійснений автором як за проблематикою досліджень, так й за різними науковими юридичними спеціальностями, що дозволило автору окреслити так би мовити «локації» найбільшої уваги науковців, а також деякою мірою виявити пустоти у науковому осмисленні простору існування інформаційних прав людини.

Такий підхід породжував сподівання, що в подальшому результати цього аналізу будуть використанні у авторській загально-теоретичній концептуалізації інформаційних прав людини, що в більшій мірі виправдалися, хоча поза межами уваги залишилися, на наш погляд, окремі проблеми, які стосувалися здебільшого не власне інформаційних прав людини, а дотичних правових явищ і понять, дослідження яких надало б нових обрисів їх концептуалізації.

Так на с. 54 відмічається диспропорція між дослідженнями проблем правового регулювання (911 дисертацій) і реалізації права (220 дисертацій) та правового регулювання прав людини і громадянина (5 дисертацій), а їх реалізація загалом безпосередньо не вивчалася в дисертаціях.

Подібне спостерігається й відносно юридичного осмислення забезпечення різних правових явищ (529 дисертацій), а забезпеченню прав

людини і громадянина – 50 дисертацій, з них охороні їх прав – 16, захисту – 49.

Між тим, і в дисертації, яка захищається, зазначені поняття здебільшого лише згадуються, але безпосередньо не досліджуються, не виявляються особливості загальнотеоретичних конструкцій механізму і процесу правового регулювання власно як прав людини, так й їх інформаційних прав.

2. Як один із можливих варіантів сприймається інтерпретація концептуалізації як процесу «теоретичного осмислення інформаційних прав людини в контексті сучасних процесів розвитку інформаційного суспільства, метою якого є авторська інтерпретація основних узгоджених між собою теоретичних положень, що розкривають зміст одного з варіантів сучасного розуміння інформаційних прав людини» (С. 60), причому як обґрунтовано зазначає автор «концептуалізація як сходження від конкретного до абстрактного іманентно передбачає можливість і необхідність зворотного процесу – сходження від абстрактного до особливого, тобто конкретизації та операціоналізації основних складових концепції інформаційних прав людини, або уточнення їх змісту, розгортання цих основних понять у більш конкретні, часткові, приватні поняття (понятійні ряди), а також виокремлення таких ознак і складових, які дають змогу переходити до площини кількісних вимірів», а також забезпечує «єдність і відмінність теоретичних або наукових концептуалізацій та нормативно-правових, які сформульовані у відповідних нормативно-правових документах» (с. 61).

Проте, як що перше в дисертації наявне і здійснюється через узагальнення як наукових позицій вчених, так й відповідно нормативно-правового матеріалу, то «сходження від абстрактного до особливого, тобто конкретизації та операціоналізації основних складових концепції інформаційних прав людини» обмежується переважно класифікаціями, а понятійні ряди операціоналізація чи конкретизація понять авторської концепції інформаційних прав людини мають неявну форму, можуть бути

зрозумілими читачем дисертації лише в контексті відповідних частин її тексту.

Підтримуючи автора в тому, як зазначалося вище, що правова концептуалізація інформаційних прав людини, так і, відповідно, конкретизація та операціоналізація основних положень їх концепції, повинні орієнтуватися на єдність правової науки і практики, тобто забезпечувати адаптацію або трансформацію теоретичних та галузевих положень в нормативно-правові та інші юридичні практичні поняття та визначення, що використовуються в правовій практиці (с. 61), слід зазначити, що автору не вдалося повною мірою забезпечити перевід теоретичних положень дисертації на мову нормативно-правових актів, про що свідчить відсутність в дисертації нормативно-правових пропозицій.

3. Розкриваючи методологічну основу дослідження на с. 68 автор пише, що діяльнісний підхід до осмислення інформаційної сфери та інформаційних прав людини застосовувався для осмислення їх різних складових й аспектів авторське «зокрема: структури (складу) діяльності; засобів здійснення; гарантій; нормативної основи; функціонального значення; соціальної ролі; середовища здійснення; виділення типологічних ознак; ефективності; законності (правомірності); режиму, механізму здійснення» (с. 68), аналіз тексту дисертації свідчить що термін діяльність та похідні від нього словосполучення використано у більшості ніж 230 випадках, проте не представлено розуміння власне діяльності, її структури та особливостей використання поняття діяльності для дослідження інформаційних прав людини та їх забезпечення.

4. Потребує додаткових пояснень під час публічного захисту дисертації авторська позиція відносно зв'язків та співвідношення інформаційних прав людини та прав інших суб'єктів права (органів держави, місцевого самоврядування, громадських об'єднань, їх посадових осіб та інших), що має неабияке значення для інтерпретації, зокрема, юридичних обов'язків, меж і

обмежень інформаційних прав, юридичних деліктів, юридичної відповідальності та деяких інших питань, щ розглядалися в дисертації.

5. Не можна визнати достатнім висвітлення в дисертації традиційно дискусійного у юридичних наукових колах співвідношення прав та свобод людини, особливостей його прояву в інформаційній сфері. Так, автор обмежується тим, у випадку з інформаційними правами і свободами, погоджується з філософською позицією О.Г. Данільяна та О.П. Дзьобаня про їх діалектичну єдність (с. 159), між тим в дисертації широко використовуються такі словосполучення; «права і свободи людини», «основні свободи людини», «свобода вираження поглядів», «свобода інформації», «інформаційні свободи людини», «свобода слова, інформації та спілкування», «права і свободи в Інтернеті» та інші подібні.

В цьому контексті доцільно уточнити позицію автора стосовно необхідності і доцільності розрізнення інформаційних прав та інформаційних свобод людини, обґрунтованості використання цих термінів в наукових текстах та нормативно-правових актах, а також особливостей їх використання в дисертації, враховуючи, що, зокрема, на с. 159 він виокремлює як інформаційні права людини, так і її інформаційні свободи.

6. Подібним чином потребує додаткового обґрунтування і пояснення автором необхідності і методологічного значення використання таких понять як космополітизм, похідних від нього – космополітичні ідеали, космополітичні цінності (с. 170, 171, 172), визнання космополітизму і народженої ним концепції прав людини в якості морального базису, який можна представити у вигляді комплексу універсальних моральних прав і обов'язків людини як відповідального члена світового суспільства (с. 172).

Загалом автору властиво широке використання слова «моральний» у різних словосполученнях: моральне і юридичне, суспільна мораль, моральні розбіжності, моральний чи юридичний вимір, моральні чи юридичні можливості, моральні й правові цінності, моральна застарілість, моральна шкода, моральний базис, моральні претензії, моральний еталон, моральні

основи та інших, але не дає розуміння того, який сенс або зміст вкладає в них автор особливо у співставленні з юридичним чи правовим.

Незважаючи на висловлені зауваження, вважаю, що дисертація О.О. Тихомирова є самостійним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, в якому отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретне завдання загальної теорії права та є вагомим внеском у теорію прав людини.

Основні теоретичні положення й висновки дисертаційної роботи відображено у 53 наукових публікаціях, зокрема: монографії; трьох статтях у виданнях, що індексуються науково-метричною базою Scopus; шістнадцяти статтях у виданнях, які визначені МОН України як фахові з юридичних наук; двадцяти наукових доповідях у збірниках, оприлюднених на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях, а також тринадцяти працях, що додатково відображають наукові результати дисертації.

Висновок.

Дисертаційна робота на тему «Інформаційні права людини: теоретико-правова концептуалізація» подана до захисту вперше, поглиблює існуючі знання юридичної науки та є істотним внеском в загальну теорію права. Реферат дисертації адекватно відображає її зміст.

Дисертація за предметом дослідження, його метою, задачами, методологією, змістом та висновками відповідає спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень, а положення, викладені в дисертації, мають елементи новизни та розроблені автором особисто. Таким чином, дисертація «Інформаційні права людини: теоретико-правова концептуалізація» відповідає вимогам пп. 7, 8, 9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою КМУ від 17.11.2021 № 1197, і вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом МОН України від 12.01.2017 № 40, а Олександр Олександрович Тихомиров заслуговує на присудження йому

наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
перший проректор
Національної академії внутрішніх справ

Станіслав ГУСАРЄВ

«3» червня 2024 року